

Gəncə Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. Tarixi mənbələrdə bu şəhərin hələ eradan əvvəl mövcudluğu və dövrünün tanınmış hökmdarlarının adları ilə bağlı olması barədə çoxsaylı məlumatlara rast gəlinir. Gəncə sözünün istər leksik-qrammatik quruluşuna görə, istərsə də areal-coğrafi baxımdan araşdırılması onun qədim türk mənşəli olduğunu göstərir.

Məhz bu qədim mədəniyyət mərkəzinin Azərbaycan tarixinin müxtəlif mərhələlərində mühüm rol oynamasını onun paytaxt, mühüm strateji əhəmiyyət kəsb edən mərkəzi şəhər, xanlıq mərkəzi və s. olması da sübut edir. Gəncəyə miqrasiya edən qəbilə, tayfa və xalqların yerli əhali ilə qaynayıb-qarışması azərbaycanlılaşma və qədim ənənələrin təsiri altında yeni mədəni səviyyəyə çatmasına şərait yaratmışdı. Gəncənin dövlət xadimləri, ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə seçilən şəxsləri və mədəniyyət sahəsində fərqlənən insanları çoxdur. Onların arasında XX əsrin ikinci yarısında Azərbaycanın ədəbi mühitində öz yeri olan, digər ədəb və yazarlardan hadisələrə öz orijinal baxışları ilə fərqlənən, Azərbaycan mədəniyyəti, şeiri, folkloru və realitələrini dərinləndirən Əli Mehdiyev də olmuşdur.

1937-ci il yanvarın 10-da Gəncədə anadan olan Əli Mehdiyev burada M.Ə.Sabir adına 5 sayılı şəhər orta məktəbini bitirmiş və Azərbaycan Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinə daxil olmuşdur. 1960-cı ildə həmin fakültəni müvəffəqiyyətlə bitirən Əli Mehdiyev Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Şifahi xalq ədəbiyyatı şöbəsində fəaliyyət göstərmiş, daha sonra həmin institutun aspiranturasında təhsilini davam etdirmişdir.

Əli Mehdiyev Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası Baş redaksiyasında elmi redaktor, Azərbaycan EA Nizami adına Azərbaycan ədəbiyyatı muzeyində elmi işçi, Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı və Yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı (XIX-XX əsrlər) şöbələrində müdir vəzifələrində çalışmışdır.

Ədəbi yaradıcılığa erkən başlayan və ilk mətbu şeiri "Bahar gəli" 1954-cü il mayın 1-də "Kirovabad kommunisti" qəzetində işıq üzü görən Əli Saləddinin şeirləri 1955-ci ildən respublika mətbuatında dərc olunmuş, 1960-cı ildən isə mütəmadi şəkildə şeir və ədəbi yazıları, elmi və ədəbi-publisistik məqalələri qəzet və jurnal səhifələrində çap edilmişdir. "Şeirimsə olsam..." parçasında göstərdiyi:

Demirəm sənətin Fərhadiyam mən,
Desəm, el içində alqışlamazlar.
Odlar diyarının övladiyam mən,
Şeirimsə olsam, bağışlamazlar!

-prinsipinə sədaqətini əsas götürən Əli Saləddin bu odu ömür boyu öz yaradıcılığında yaşatmış və onu qoruyaraq daha da gur yanmasına çalışmışdır. Yazdığı hər bir şeir, ədəbi əsər və xalq yaradıcılığı nümunələrinin araşdırılması, eləcə də şairlərin həyat və yaradıcılığının öyrənilməsində bu səmimiyyət özünü daim göstərmiş və oxucuları rıqqətə gətirmişdir. Şeir yaradıcılığından əsasını götürən və öz ideyalarına həmişə həmətlə yanaşan Əli Saləddin Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası Baş redaksiyasında çalışdığı zaman da öz fikirlərini bu istiqamətdə inkişaf etdirmişdir. Bunu onun Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının I, III, IV, VI və VIII cildlərinə daxil edilmiş əsas məqalələrin müəlliflərindən

Harmoniya və gözəllik axtarışında olan alim

Əli Saləddin bütün yaradıcılığını yüksək amallar üzərində qurmuşdu

biri olması da sübut edir. Ona tapşırılan mövzuların elm xadimləri, ədəbiyyat nümayəndələri, ədəbiyyat cəmiyyətləri, ədəbi anlayış və janrlar, atalar sözləri, aşiq ədəbiyyatı, aşiq yaradıcılığı, ədəbi-tarixi əsərlər, ədəbiyyat muzeyləri və digər respublikalarda yaşayan azərbaycanlılar ilə bağlı olmasına baxmayaraq, Əli Saləddin qarşısına qoyulan vəzifələrin öhdəsindən uğurla gəlmiş, işlədiyi mövzuları əhatəli, maraqlı, canlı, şablondan uzaq və oxucu marağına səbəb ola biləcək tərzdə hazırlayaraq geniş auditoriyanın ixtiyarına təqdim etmişdir.

Əli Saləddinin XX əsrin 50-60-cı illərindəki elmi fəaliyyətinin böyük bir hissəsi Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış siması, böyük şair M.Ə.Sabirin irsinin araşdırılması və öyrənilməsinə həsr olunmuşdur. M.Ə.Sabir yaradıcılığının bilicisi olan Əli Saləddin onun şeirlərini dərinləndirərək, Sabir şeiri ilə şifahi ədəbiyyat nümunələrini müqayisə etmiş, şairin satirasında şifahi ədəbiyyatın ideya-mövzu məsələlərinə diqqət yetirmiş, Sabir yaradıcılığında adət-ənənələr, idiomlar, atalar sözləri və zərb-məsəllər problemini ön plana çəkmiş, onun folklorun müxtəlif janrlarından istifadə etməsi, şeirlərində rast gəlinən tip və personajların folklor surətləri ilə müqayisəsini aparmış və Sabir şeirinin xalq arasında populyarlığı və işləkliliyi kimi məsələləri öyrənmişdir. Bu çoxşaxəli və hərtərəfli tədqiqat əsəri Əli Saləddinin "M.Ə.Sabir və şifahi xalq ədəbiyyatı" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etməsini şərtləndirmişdir.

Tədqiqatçının şifahi xalq poeziyası qaynaqları və müasir ədəbiyyatın müxtəlif problemlərinə həsr etdiyi elmi və tənqidi-publisistik məqalələri dövrü mətbuatda çap olunmuş, 1965-1985-ci illərdə isə Azərbaycan poeziyasının çoxəsrlik Şərq poeziyası ilə əlaqəsinin tədqiqi sahəsində ciddi araşdırmalar aparmışdır. Əli Saləddin 1965-1970-ci illərdə beşcildlik "Azərbaycan dastanları"nın birinci cildi və Aşiq Ələsgərin əsərlərinin bircildliyinin çapa hazırlanması və akademik nəşrində yaxından iştirak edərək, bu sahədə uğurlu nəticələr əldə olunmasında öz qüvvə və bacarığını əsirgəməmişdir. "Sovet kəndi" qəzetində "Azıx - folklor muzeyi" guşəsinin açılması, müəllifin bir çox məqaləsi və müxtəlif folklor nümunələrinin burada çap olunması öz orijinallığı ilə seçilən bir hadisə hesab edilməlidir. Burada Əli Saləddin respublikanın müxtəlif bölgələrindən toplanan folklor nümunələrini xüsusi seçərək və indiyə qədər çap olunmamış nadir xalq yaradıcılığı nümunələrinin xalqa çatdırılması kimi nəcib bir işi özünəməxsus formada oxuculara çatdırmaqla kifayətlənməyərək, auditoriyanın daha ətraflı məlumat alması üçün əldə olunan yeni materialların sistemli şəkildə və daha anlaşılqılı formada çatdırılmasına xüsusi önəm verirdi.

Əli Saləddinin yaradıcılığında ən mühüm mərhələlərdən biri onun "Azərbaycan şeiri və folklor (XIX-XX əsrlər)" doktorluq mövzusu üzərində işlədiyi dövr hesab edilməlidir. Dünyanın böyük söz ustalarının şifahi xalq ədəbiyyatı ilə həmişə sıx əlaqə qurduqları və mənsub olduqları xalqın folklorundan gen-bol istifadə etdikləri kimi sonradan özlərinin də xalq ədəbiyyatı xəzinəsinin zənginləşməsinə yaxından iştirak etmələri qanunauyğun bir haldır. Xalq ədəbiyyatından istifadə təsadüfi və öləri bir hal olmayıb, qanunauyğun və böyük ənənəyə malik olan bir prosesdir. Minillik-

lər ərzində Azərbaycan ədəbiyyatı öz inkişafında folklorun sayısız - hesabsız süjet, mövzu, bədii təsvir vasitələri, müxtəlif janr, növ və şekillərdə olan xalq ədəbiyyatı nümunələrindən istifadə etmişdir. Lakin bu müqəddəs "nəzm"lər hər zaman və hər yerdə həmyaşıl olmağa, hər bir yazar tanış və məlum süjetləri yenidən öz dövrünün tələblərinə uyğun şəkildə və yeni üslubda, dövrünün ifadə tərzilə işləyərək, müvafiq sənət nümunələrinə çevirir, başqa sözlə, hər bir müəllif öz dövrünün parlaq əksinə çevrilirdi. Ona görə də Azərbaycan klassik sənətkarlarının xalq ədəbiyyatına münasibətinin hər yazarda fərqli və tamamilə ayrı aspektdə təzahür edə bilməsi faktı ortaya çıxır. Bu müxtəlifliyə səbəb olan amillərdən başlıcası olaraq həmin sənətkarların böyüklüyü, zövqu, ideali və s. bu kimi amillər üstünlük təşkil edir. Əli Saləddin bu kimi amillər dərinləndirən araşdırmış, XIX-XX əsrlər Azərbaycan poeziyasında şifahi ədəbiyyatın ideya və mövzu xüsusiyyətləri, o cümlədən folklorun müxtəlif janrlarından istifadə üsullarını zəngin və çox böyük material əsasında tədqiq etmiş və Azərbaycan klassik şeirinin böyük nümayəndələrinin əsərlərini məhz bu baxımdan öyrənərək mühüm elmi nəticələr əldə etmişdir. Təsədüfi deyildir ki, onun əldə etdiyi nailiyyətlər səmərəsiz qalmamışdır. Əli Saləddin 1985-ci ildə Daşkənddə Özbəkistan EA-nın A.S.Puşkin adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunda "Klassik Azərbaycan şeiri və şifahi xalq ədəbiyyatı (XIX-XX əsrləri)" mövzusunda doktorluq dissertasiyasını uğurla müdafiə etmişdir. Həmçinin müəllif uzun illər ərzində apardığı araşdırmaları "Azərbaycan şeiri və folklor (XIX-XX əsrlər)" adlı monoqrafiyasında ətraflı şəkildə oxucu kütləsinə çatdırmışdır. Bu mövzunun alim tərəfindən tədqiq edilməsi diqqətdən kənarda qalmamış, "Bakı", "Azərbaycan müəllimi", "Ədəbiyyat və incəsənət", "Azərbaycan gəncləri", "Sovet kəndi" və "Yeni Şirvan" qəzetləri, o cümlədən "Kitablar dünyası" və "Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisi" jurnallarında mövzu ilə bağlı məqalələr nəşr

olunmuşdur. Eyni zamanda, Azərbaycanda T.Novruzov, V.Devitt, Özbəkistanda isə A.Sabirov öz kitablarında Əli Saləddinin mövzu ilə bağlı gəldiyi nəticələr barədə ətraflı məlumat vermiş və onun yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmişdilər. Əli Saləddinin maraqlı və olduqca diqqətəlayiq əsərlərindən biri "Gəzdiklərim, gördüklərim" öz oxunaqlığı, hadisələrin canlı formada oxucu auditoriyasına təqdim olunması və onu maraq dünyasına cəlb etmək üçün dialoq, replika, kiçik pyeslər, müxtəlif sənəd, məktub, haşiyyə və referanslardan bəcaqla istifadə edilməsi ilə əlamətdardır. Müəllif Azərbaycan, Mərkəzi Asiya və Qazaxıstan respublikaları arasında qədimdən mövcud olan əlaqələrin XX əsrin ikinci yarısında inkişaf tarixini işıqlandırmaqla, qurulan yeni ədəbi-mədəni əlaqələr tarixinin canlı salnaməsini yaradırdı.

1958-ci ildən, yeni hələ tələbə olduğu dövrdən başlayaraq Əli Saləddin həyatının 30 ildən artıq bir hissəsini Azərbaycanın tanınmış şairi Əhməd Cavad irsinin öyrənilməsinə həsr etmişdir. O, bu müddət ərzində şairin əsərlərini toplamış, XX əsrin 10-30-cu illərində baş verən hadisələrin canlı salnaməsini ilkin mənbə kimi dərinləndirən tədqiq etmişdir. Əhməd Cavad yaradıcılığını hərtərəfli araşdıran Əli Saləddin tarixi hadisələr, türk xalqlarının mövcud vəziyyəti, milli azadlıq hərəkatı, Azərbaycan Demokratik Respublikasının fəaliyyəti, 20-ci illərin tarixi hadisələri, kolxoz quruculuğu, Böyük Dönüş ili və nəhayət, 30-cu illərin hadisələri barədə bilavasitə tarixi hadisələrin iştirakçısının yazılarından məlumat əldə etmiş və tarixi həqiqətin bərpa olunmasına töhfəsini vermişdir.

Əli Saləddin şairin min səhifədən artıq əlyazmasını araşdırmış, onun əsərlərini toplayaraq tərtib və transliterasiya etmiş, eləcə də çoxsaylı izah və qeydlərlə birlikdə iki cildə "Seçilmiş əsərləri" adı ilə nəşr etdirmişdir. Eyni zamanda müəllifin 1992-ci ildə "Əhməd Cavad" adlı sanballı və yüksək çap üslulu ilə 22 çap vərəqəlik monoqrafiyası çap olunmuş, burada görkəmli sənətkarın çoxşaxəli fəaliyyətinin böyük bir dövrü və yaradıcılığının əsas istiqamətləri açıqlanmışdır. O, respublikanın əksər mətbu orqanlarında bununla bağlı silsilə məqalələrlə çıxış etmişdir. Əhməd Cavad irsinin öyrənilməsində yeni mərhələnin başlanğıcının qoyulması məhz Əli Saləddinin adı ilə bağlıdır.

Bir insan ömrü üçün çox böyük tədqiqat işləri ilə məşğul olan alim, tədqiqatçı, folklorçu, yaradıcı insan, öz Vətəni və xalqını ürək-dən sevən bir vətəndaş Əli Saləddin bütün yaradıcılığını yüksək amallar üzərində qurmuş, maraqlı, bəlkə də bir qədər çətin, lakin layiqli və işıqlı bir həyat yaşamış və özündən sonra zəngin bir irs qoyub getmişdir. Onun yaradıcılığı unudulmamalı, əsərləri yenidən dövrün tələblərinə uyğun çap olunmalı, öyrənilməli və təbliğ edilməlidir.

A.Ə.Mehdiyeva,
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.